

A TÁRSADALMI SZOLIDARITÁS ÉS ENNEK ALKOTMÁNYOS VETÜLETEI

„Az a meggyőződés, miszerint az ember elégséges önmagának, és képes pusztán saját cselekvése által kiküszöbölni a rosszat a történelemből, oda vezetett, hogy az ember összemossa a boldogságot és az üdvösséget az anyagi jólét és a társadalmi cselekvés immanens formáival. A gazdaság autonómiájának követelése pedig, miszerint a gazdaság nem tartozik elfogadni morális természetű „hatásokat”, arra ösztönözte az embert, hogy gyakran romboló módon visszaéljen a gazdaság eszközével. Az efféle meggyőzések hosszú távon olyan gazdasági, társadalmi és politikai rendszerekhez vezettek, amelyek lábbal tiporták a személyes és társadalmi szabadságot, éppen ezért nem voltak képesek biztosítani az általuk megígért igazságosságot sem.”¹ A magyar alkotmányozás kapcsán a Caritas in veritate kezdetű enciklikából e sorok jutottak eszembe, amely miatt e tanulmány témájaként a 2010 végén újraindult alkotmányozási folyamattal kapcsolatban nem az oly gyakran emlegetett politikai szabadságjogok ügyét, hanem a szociális biztonságot jelentő szociális jogok kérdését választottam, hiszen a polgári és politikai jogok amúgyis csupán eszközök a szociális biztonság megteremtése céljából; a valódi cél minden történelmi korban és társadalmi rendszerben a szociális biztonság elérése.

1. A MEGÉLHETÉSI PROBLÉMÁK JELLEGE, MEGOLDÁSOK A MEGÉLHETÉSI PROBLÉMÁKRA

Az emberiség egész története folyamatos küzdelem a megélhetési problémákkal. A megélhetési zavarok fajtái is egyidősek az emberiséggel. Így minden korban megélhetési problémának számított a gyermekkor vagy az időskor, vagyis amikor a biológiai adottságok miatt az egyén még nem, vagy már nem képes magáról teljes körűen gondoskodni, valamint a betegség, baleset miatt bekövetkező időleges vagy tartós munkaképtelenség esete. Az anyaság vállalása, és a gyermeknevelés úgyszintén kihat az egyén munkavégző képességére, jövedelemszerző lehetőségére, de kétségtelen, hogy az adott társadalmi közösség nem maradhat fenn e feladatok vállalása nélkül, vagyis társadalmilag nélkülözhetetlen, és ezáltal kiemelten értékes emberi tevékenységről van szó. Megélhetési

1 XVI. Benedek pápa Caritas in veritate kezdetű enciklikája, Harmadik fejezet, 34. pont
(forrás: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi-enc_20090629_caritas-in-veritate_hu.html; magyar nyelven lásd még Caritas in veritate. XVI. Benedek pápa Szeretet az igazságban kezdetű enciklikája, Szent István Társulat, Budapest, 2009.)

problémát jelent továbbá az önhibán kívüli okból bekövetkező munkanélküliség is.² Az említett megélhetési gondok nem új keletűek, hanem mindig is léteztek. A kérdés tehát minden történelmi korban az, hogy az adott társadalmi-gazdasági körülmények között az egyén milyen jellegű segítségre számíthat az őt személyében érő valamely megélhetési zavar esetén.

Erre a kérdésre történelmi korszakonként eltérő válaszok születtek.

Az ipari forradalom előtt a családi gazdaságokban folytatott termelő tevékenység jelentette a nagycsaládok tagjai, vagyis a többség számára a megélhetési lehetőséget. A családtagokról való anyagi gondoskodás családfői kötelezettség volt, a családtagok közül azonban erejéhez képest mindenki végzett valamilyen jellegű és mértékű munkát, de mindenki kapott a család anyagi helyzetéhez mérten ellátást is. Azok, akikre valamilyen okból nem terjedt ki a nagycsaládi gondoskodás, csak bizonyos megélhetési zavarok esetére és nem alanyi jogon járó, hanem karitatív indíttatású gondoskodásra számíthattak, mint amilyen a keresztény vallás humanitárius szemléletéből eredő beteggondozás, és a szegény-, valamint árvaellátás volt. A szekularizáció folytán azonban az egyházak elveszítették azt a vagyontömeget, ami évszázadokon át a karitatív tevékenység anyagi forrását képezte. Az iparosodás, a gyáripari termelés folytán kialakult urbanizáció hatására a családi gazdaságban végzett családi munkamegosztáson alapuló munkát az egyéni munkaszerződéssel történő munkavállalás, a nagycsaládi életformát a nukleáris családi vagy az egyedülálló életforma váltotta fel. A család gazdasági és szociális funkciója leredukálódott, esetlegessé vált. Ezzel együtt az egyén a család, a tartós emberi kapcsolatok és az ehhez szükséges tartós elköteleződés fontosságát is szem elől tévesztette. A második háborút követő átmeneti gazdasági fellendülés szakaszában pedig úgy tűnt, hogy a modern ember képes arra, hogy egyedül ő maga legyen az élete alkotója.³ Ma már látjuk azonban, hogy a szabadpiac termelést szolgáló elvei szociális jogok nélkül nem tudják biztosítani mindenki számára az emberhez méltó életet.⁴

E ponton pedig eljutunk a társadalmi szolidaritás kérdéséhez.

A társadalmi szolidaritás nem valamiféle szentimentális érzelem, hanem a kölcsönös függőség társadalmi törvényszerűségének felismerése, vagyis annak elfogadása, hogy az egyének egy adott társadalmi közösség tagjaiként összetartoznak, a közös sors pedig kölcsönös kötelezettségvállalást és segítségnyújtást igényel.⁵ A szolidaritás korábban, az iparosodást és a szekularizációt megelőzően a családi, vallási, esetleg a szakmánként szerveződött testületek tagjainak viszonyában állt fenn, az ipari társadalmakban azonban a szolidaritás társadalmi méretű szervezése állami feladattá vált. A szolidaritás az egyén oldaláról tehát az önérdék követésének és érvényesítésének önkéntes korlátozását kívánja meg. Az önkéntes jelleg annak belátását jelenti, hogy társadalmi méretű szoli-

2 A szociális problémák okairól és a szociális ellátási rendszerek fajtáiról lásd bővebben Szigeti, 2009a, 115–123.

3 Vö. Caritas in veritate, 34. pont

4 A szegénység kérdését illetően lásd bővebben Szigeti, 2010a, 191–192.

5 Vö. Chronowski, 2010, 16.

darítás nélkül a társadalom egyes tagjai átmenetileg vagy tartósan kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy az életkörülményeik a kilátástalanságig elnehezülnek. A társadalmi közjó azonban mindenkitől egyaránt azt követeli, hogy az ilyen személyek a kölcsönös kiegészítés elve alapján támogatást kapjanak a szükségleteik kielégítéséhez, illetve a kölcsönös felelősség elve alapján ahhoz, hogy ha ez lehetséges, akkor a magáról gondoskodni nem tudó újra képes legyen az öngondoskodásra, sőt arra, hogy maga is támogathatni tudjon másokat. A társadalmi szolidaritás tehát nem alamizsna osztást, vagy szegénygondozást jelent, hanem az egyén támogatását abban, hogy felelős módon tudjon gondoskodni magáról. A rászorultság ilyen aspektusból annak elismerése, hogy az emberek nemcsak a polgári és politikai jogaikban, hanem a problémáikban is egyenlők.

A társadalmi szolidaritás által nem egy totális típusú ellátó állam, hanem az egyén felelős gondolkodására alapozó elosztó, koordináló állam jön létre, ezért a társadalmi szolidaritás alapja az egyének társadalommal szembeni kötelezettségvállalása. E kötelezettségvállalás egyrészt felelős gondolkodást jelent, másrészt a magántulajdon bizonyos mértékű korlátozását (közösségi célokra fordítandó elvonásokat) igényli. Az állam szerepe pedig a közösségi célú bevételekhez való hozzájárulás, és az ilyen bevételekből történő részesedés mértékének, módjának szabályozása, valamint az öngondoskodás mechanizmusainak állami feladatként való működtetése, illetve a működtetés feltételeiről való gondoskodás területein nyilvánul meg.

A társadalmi szolidaritás elve alapján működő állam tehát nem különül el önálló hatalmi tényezőként, mivel a társadalom tagjaitól kapja a felhatalmazást a szolidaritás társadalmi méretű szervezésére, intézményeinek működtetésére. Ehhez azonban valós társadalmi legitimitás kell.⁶

2. AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS LEHETŐSÉGEI

Alapvető jogi különbség van a szabadságjogok (ún. polgári és politikai jogok) és a szociális biztonságot nyújtó jogok (gazdasági, szociális és kulturális jogok) között, mivel a szabadságjogok szerepe, hogy a civil társadalom autonómiáját védjék az állami beavatkozással szemben, és ezért az állami cselekvés elé állítanak korlátokat, míg a szociális biztonságot eredményező jogok döntően az állam cselekvését igénylik, amely miatt az alkotmányban történő szerepeltetésük az állami feladat-vállalást rögzíti, alanyi jogként való megfogalmazásuk pedig a kikényszerítésük alapját is megteremti.⁷

A szociális biztonságot célzó jogok minden személy számára történő garantálása azonban szükségessé teszi az olyan szabadságjogok mint a tulajdonosi rendelkezési jogosultságok bizonyos mértékű korlátozását, mert enélkül a gazdasági erőfölényben lévő tulajdonosok és a szociálisan hátrányos helyzetben lévő egyének között olyan ellentét keletkezik, amit ha társadalmi szinten nem oldanak fel egy országban, úgy az társadalmi méretű szakadáshoz, a közrend, a köznyugalom felbomlásához vezet.

⁶ A szolidaritás és a legitimitás kérdéseiről lásd bővebben például Varga, 2009, 89–107.

⁷ Lásd erről bővebben Szigeti, 2009a, 121–123. és Szigeti, 2010a, 192–196.

Ez a probléma sem új keletű, hanem úgyszintén egyidős az emberiség történetével. A kérdés csak az, hogy milyen megoldást találunk rá.

Közép-, és Kelet-Európában a marxista-leninista ideológiájú diktatúrák az említett ellentét megoldását az emberek életébe való szinte korlátlan, totális beavatkozásban vélték megtalálni, amihez az alap a magántulajdon személyes használatra szolgáló mértéket meghaladó államosítása volt (1989 előtt a magyar Alkotmány 6. §-ának (1) bekezdése erről így rendelkezett: „A gazdasági rend alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona.”). A termelési eszközök szinte totális állami tulajdona totális jellegű, minden más ellátási formát kizáró állami ellátási rendszerrel párosult, amelynek a paternalista típusú állami – a szocialista politikai diktatúrák esetében az állampárt kizárólagos hatalmán alapuló – szerepvállalás felelt meg. A szocialista államokban a magántulajdon emiatt az úgynevezett személyi tulajdonra, vagyis a személyes fogyasztás meglehetősen alacsony szintjét biztosító vagyontárgyak körére került leredukálásra, ezzel együtt azonban kikapcsolásra került az egyéni öngondoskodás lehetősége, és működésképtelenné váltak az egyén önmagáért, vagy az olyan kisközösségekért, mint a család, vagy az azonos településeken élők egymásért való felelősségvállalásának korábbi korokban megvolt, valamint a más típusú társadalmi rendszerekben továbbra is meglévő mechanizmusai. A magántulajdon társadalmosítása tehát nemcsak azoknak a személyeknek okozott kárt, akiket annak idején az államosítás a személyükben érintett (vagyis akik a vagyonukban bekövetkezett csökkenést materiális jelleggel elszenvetdék), hanem a hatása továbbgyűrűzött mindenkire, mert a mondottak szerint a szocialista országokban élők évtizedekig el voltak zárva az egyéni öngondoskodásnak, az ehhez szükséges egyéni felelősségvállalásnak nemcsak az anyagi lehetőségeitől, hanem az ehhez szükséges tudás, készségek és képességek megszerzésétől, valamint az erkölcsi hozzáállás kialakításától is.

Ma már tény, hogy a marxista-leninista ideológián alapuló szocialista államforma megbukott; egyrészt, mert a szociális biztonság egyébként meglehetősen alacsony szintjének ára a szabadságjogok elvonása volt, másrészt, mert a társadalmi tulajdon működtetésére létrehozott állami gazdálkodó szervezetek a nyereség elérésében kevésbé voltak motiváltak, amely miatt nem keletkezett elegendő bevétel a paternalista alapon szervezett ellátások kiadásainak fedezetére. A szabadságjogok és a tulajdonosi érdekelttség hiánya egymást erősítő negatív irányú folyamatként végül a szociális biztonság fenntartását is ellehetetlenítette, igazolva azt a tézist, hogy az emberi jogok valamelyik csoportjának kiragadása, és a másik csoport rovására való előnyben részesítése hosszú távon nem tartható állapot. A kelet-európai kísérlet, amely a szociális biztonságot a magántulajdon társadalmosításával és az állam mindenhatóságának megteremtésével kívánta elérni tehát végképp a múlté lett.

Nyugat-Európában a szociális jogok alkotmányos elismerése a magántulajdon fennmaradása mellett következett be. Lassú folyamat eredménye volt a korlátlan tulajdon társadalmilag kötött tulajdonná alakítása. Az állam fokozott szerepvállalásával, alkotmányos korrekciós mechanizmusok beépítésével megvalósuló szociális állam – szem-

ben a szocialista állammal – azonban nem a magántulajdon felszámolását, vagy visszaszorítását tekinti célnak, hanem ideológiai állásfoglalás abban, hogy az ember polgárrá válásának a szociális jogok ugyanolyan jelentős tényezői, mint a klasszikus szabadságjogok.⁸ A különbség tehát a szociális állam és a marxista-leninista ideológiájú szocialista állam között abban van, hogy bár ez utóbbi rendszer szerint működő államok alkotmányai meglehetősen nagyvonalúak voltak a szociális jogok deklarálásában, de alanyi jogok, vagyis az egyének által kikényszeríthető valódi jogok helyett csupán államcélokat tartalmaztak, amelyek megvalósulása nem társadalmi méretű konszenzustól, hanem az állampárt mindenkori politikai szándékától függött. Ennek megfelelően a szociális ellátások nyújtását az öngondoskodás és az egyéni felelősségvállaláshoz szükséges magángazdaság felszámolásával, illetve olyan mértékű korlátozásával képzelték el, amely kizárta az egyének számára a felelős döntések meghozatalának még a lehetőségét is, ezzel az állampolgárt éppen a polgár mivoltától fosztva meg. Beigazolódott tehát, hogy az ember sem a polgári szabadságjogok, sem a szociális jogok nélkül nem élhet emberi életet, vagyis az emberi jogok egységes és oszthatatlan jellegének elismerése és biztosítása jelenti az emberi méltóság megvalósulását.

Ahogy a szocializmusban a tulajdonosi felelősségtől elszakított gazdaság nem tudott valódi gazdaságként működni – és ezért az akkori politikai elit már az 1970-es években próbálkozni kezdett a piacgazdaság korlátozott szimulálásával -, a szociális jogok sem tudtak valódi jogok módjára funkcionálni. Végül pedig – amint azt tudjuk – a rendszer önmagától összeomlott igazolva a fenti tézis helytállóságát. A gyakorlat próbáját tehát nem állta ki a társadalmi tulajdonra kizárólagos jelleggel alapozó idealisztikus elképzelés, amelyben nem, vagy csak alig különült el egymástól a tulajdonos állam, valamint az az állam, amely a szociális jogok biztosításában érintett volt.⁹

A Kádár-rendszer egyik hátrányos öröksége a sok közül éppen az, hogy a társadalmi szolidaritás értékességének tudata, de legalábbis szükségességének felismerése nem alakulhatott ki a mai magyar társadalomban, mert a polgári és politikai jogok elvonásáért „cserébe” a szerény egyéni jólét elérését és nem a valódi társadalmi szolidaritásra nevelést tűzte ki célul. A szerény egyéni jólét lehetősége kombinálva az egyéni öngondoskodás mechanizmusainak kikapcsolásával önérdék-követő közhangulatot generált. Emiatt Magyarországon jelenleg is alacsony a társadalmi szolidaritás iránti elköteleződés szándéka, de magas az állami beavatkozás iránti igény, vagyis a redisztribúciós megoldások elvárása az államtól.¹⁰ A valódi társadalmi szolidaritás azonban nem egyenlő az állami paternalizmussal. Szükséges annak hangsúlyozása, hogy paternalista típusú állam nem létezhet a magántulajdon viszonyaiba való nagyon erős beavatkozás, vagy ahogyan arra a szocializmus kezdetén már példa volt, a jövedelemszerzésre alkalmas méretű magántulajdon államosítás útján történő megszüntetése nélkül. Azt azonban

8 A szociális állam és az állam szociális funkcióiról lásd bővebben Sári, 1997, 217–218.

9 Az említett problémát illetően lásd még Sári, 1999, 40.

10 Lásd erről bővebben Chronowski, 2010, 20.

ma már világosan látjuk, hogy a Kádár-rendszer az igencsak szerény mértékű egyéni fogyasztást nem a kollektivizált tulajdon jó működtetéséből származó bevételből, hanem ennek hiányzó volta miatt külföldi kölcsönökből fedezte, amely módszer azután az ország eladósodásához, és végül mind a gazdasági, mind a politikai rendszer történelmi távlatokban számolva rövid időn belül bekövetkezett teljes összeomlásához vezetett.

3. A SZOCIÁLIS BIZTONSÁGGAL KAPCSOLATOS JOGOK ÉRTELMEZÉSE

A szociális jogok újraértelmezése az elmúlt húsz évben megosztotta a szakembereket. Egyesek a szociális biztonságra vonatkozó jogok alkotmányból való teljes száműzése iránt szálltak hadba mondván, hogy ezen jogok esetében hiányzik a kikényszeríthetőség, vagyis az alanyi joggá válás lehetősége. E nézetet vallók kizárólag a szabadságjogok alkotmányi rögzítését tartják lehetségesnek, mivel e jogok lényege többnyire az, hogy az egyén autonóm mozgását garantálják az állami beavatkozással szemben. Mások a szociális jogok fontosságát emelik ki, mert olyan embereknek is biztosítanak elosztási jogcímeket és garantálnak bizonyos szolgáltatásokat, akik az erőforrásokért folytatott társadalmi küzdelemben a gyengébb félhez tartoznak.¹¹ Kiemelik, hogy ha a szociális kiadásokon „spórolunk”, úgy majd a megtakarított pénzt a büntető igazságszolgáltatásra kell költenünk. Ennélfogva a szociális kiadásokat racionális és a civilizált társadalmat jobban védő választásnak tartják.¹²

E probléma a politikában is leképeződik. A tulajdon XIX. századi felfogása miatt korábban a tét a tulajdon társadalmi kötöttségének elfogadása körül forgott, míg mára a kötöttség már nem lehet kérdéses, hanem a kérdés az, hogy az állami beavatkozás meddig terjedhet. Ma a liberális gazdaságpolitika a piacgazdaság erősítésében látja a szociális biztonság elérésének garanciáit is, míg a „szociális jogállam” hívei elégtelennek tartják a piac önszabályozó mechanizmusait és állami garanciákat kívánnak.¹³ A nemzetközi egyezmények azonban az utóbbi évtizedekben már feloldták ezt a dilemmát, ezért valódi realitása ma már annak a kérdésnek van, hogy hogyan egyeztetjük össze a tulajdonost megillető rendelkezési szabadságot és az egyének társadalmi biztonságát. A nemzetközi egyezmények tehát e világméreteken bekövetkezett szemléletváltást tükrözik.

4. AZ 1989-ES MAGYAR ALKOTMÁNYREVÍZIÓ

Ha egymás mellé tesszük az 1949. évi XX. törvény 1989. október 23-a előtti és utáni szövegét, akkor szembeötlő, hogy a régi alkotmány módosításáról szóló, azt „jogállamosító” 1989. októberi alkotmányrevízió a tárgyköreit tekintve nem volt teljes körű. Ennek egyik oka politikai jellegű kompromisszum volt, de szerepet játszhatott az is,

11 Lásd erről bővebben Szigeti, 2010b, 143–144.

12 Lásd Kardos, 2004, 42.

13 Schmidt, 1994, 5.

hogy húsz évvel ezelőtt, a gazdasági rendszerváltás küszöbén még senki számára sem volt teljesen világos, hogy az állami tulajdon lebontása milyen változásokat eredményez a társadalmi viszonyokban. A csupán részlegesre sikerült revíziót, vagyis a teljesség hiányát egyértelműen jelzi, hogy már 1990-ben, az 1990. május 2-án megalakult első szabadon választott parlament azonnal hozzányúlt az 1989-es módosítással megreformált alkotmányhoz.¹⁴ Ezt követően is számos alkotmánymódosítás történt (2010-ig több mint negyven), így valójában az elmúlt húsz év folytonos alkotmányozással telt.¹⁵

Az új alkotmány elkészítésének szükségessége tehát mindvégig adott volt, amelyet az 1989-es módosítással elhelyezett preambulum is egyértelművé tett.¹⁶

4.1. A szociális biztonságot célzó jogok

az 1989-es módosítással megreformált Alkotmányban

A rendszerváltással Magyarországon a gazdasági rend alapja ismét a magántulajdon lett. Ugyanakkor az 1989-ben elfogadott alkotmányrevízió a szociális jogok szabályozását nem igazította a megváltozott tulajdonviszonyokhoz.

Az 1989-es Alkotmány 9. §-ának (1) bekezdése eredetileg úgy szólt, hogy Magyarország gazdasága „a tervezés előnyeit is felhasználó piacgazdaság”. Az 1990-es alkotmánymódosítás kihagyta a „tervezés előnyeit is felhasználó” szövegfordulatot. Ezzel a mozzanattal a jogalkotó akkor azt az akaratát fejezte ki, hogy az állam központi irányítási módszerrel nem kíván beavatkozni a piacgazdaság viszonyaiba. Ugyanakkor sem az 1989-es, sem az 1990-es, vagy az azt követő módosítások nem változtattak érdemben a munkához való jogot deklaráló rendelkezésen, holott a munkalehetőség, a foglalkoztatás alapvető feltételeinek biztosítása társadalmi méretű szervező tevékenységet igényel, ami adott esetben bizonyos korrekciós beavatkozást is jelenthet a spontán tulajdonosi érdekek mentén alakuló piaci folyamatokba. Ezzel neuralgikus pont keletkezett az Alkotmányban.¹⁷

Az 1989-es alkotmányrevíziót megelőzően hatályban volt alkotmányszövegben a szociális biztonsággal két rendelkezés foglalkozott (a 17. és az 58. §-ok),¹⁸ e rendelkezé-

¹⁴ Lásd az 1990. évi XL. törvényt a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról

¹⁵ Lásd erről bővebben például Kukorelli, 2009, 1–10.

¹⁶ Lásd Ádám, 2009, 1. E kérdéssel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az Országgyűlés 1996-ban már döntött egy új alkotmány kidolgozásának szükségességéről, és elfogadta az új alkotmány szabályozási koncepcióját is (119/1996. (XII. 21.) OGY határozat), amelyet azután az alkotmány-előkészítési folyamat újbóli megindulására, és az új Alkotmány elfogadásának előkészítésére tekintettel az Országgyűlés 2011. március 9-én a 9/2011. (III. 9.) OGY határozattal helyezett hatályon kívül.

¹⁷ Az 1989-es alkotmányrevízió ellenére az Alkotmány változatlanul deklarálja a munkához való jogot [ld. az 1989-es alkotmányrevízió által beiktatott 70/B. § (1) bekezdését].

¹⁸ Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítást megelőzően hatályban volt 17. és 58. §-ok rendelkezései:

„17. § A Magyar Népköztársaság védi az állampolgárok életét, testi épségét, egészségét és betegség, munkaképtelenség, öregség esetén támogatja őket.

58. § (1) A Magyar Népköztársaság állampolgárainak öregség, betegség és munkaképtelenség esetén anyagi ellátáshoz van joguk.

sek azonban csak a betegség, a munkaképtelenség és az öregség esetére nyújtott támogatásról szóltak. Az 1989-es alkotmányrevízió által beiktatott új 17. §-ba a rászorulóknak szófordulat került, amely szövegezésbeli változásból az a következtetés adódna, hogy kiszélesedett a védelemben részesülők köre.¹⁹ A jogalkotó azonban fenntartotta a szabályozás kettős arculatát, mivel 70/E. § alatt az új Alkotmányba is beiktatott egy további szabályt, amely rendelkezésben az ellátásra jogosultságot adó helyzetek felsorolása már korántsem öleli fel teljes körűen azokat az élethelyzeteket, amelyekkel kapcsolatban a szociális biztonságnak szerepe lehet.²⁰

Komoly hiányossága az 1989-es alkotmánymódosításnak, hogy a család kimaradt a szociális támogatásra jogosultak köréből. De nemcsak a családokkal kapcsolatban hiányzik a védelem módjára, vagy az ellátás mértékére vonatkozó rendelkezés, hanem ugyanezt a hiányosságot tapasztalhatjuk a gyermekek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez való jogát kimondó 67. § (1) bekezdését illetően is.²¹ Azt a rendelkezést ugyanis, amely az ellátásoknak a társadalombiztosítás és a szociális intézmények rendszere útján történő nyújtásáról szól, a jogalkotó az 1989-es revízió alkalmával is a szociális biztonságnak csupán az egyes eseteit (így az öregség, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és az önhibán kívül bekövetkezett munkanélküliség eseteit) felsoroló 70/E. § (1) bekezdéséhez kapcsolva helyezte el, vagyis lényegében fenntartotta a korábbi Alkotmányszöveg leszűkítő megoldását. Tehát ha szorosan értelmezzük a megreformált Alkotmány rendelkezéseit, akkor a gyermekeknek a betegségen kívül csak árvaság esetén lenne az Alkotmányból levezethető alapjoga a szociális ellátásra, míg a gyermekek felnevelésére mindenki által a legideálisabb társadalmi közösségnek tartott család – ahol is a szülők kötelezettsége és ennél fogva felelőssége a gyermek testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséről való gondoskodás – csupán a „külön rendelkezések” által meghatározott módon jogosult a szociális biztonságot eredményező támogatásra. Az 1989-es revíziót megelőzően hatályban volt Alkotmány 62. § (2) bekezdésében említett gyermekvédelmi intézmények rendszeréről – amely egyébként dogmatikailag és tartalmilag egyaránt kifogásolható módon a nők egyenjogúságának megteremtéséről szóló rendelkezések között szerepelt – az újabb szöveg már nem szól,²² a mondottak szerint

(2) A Magyar Népköztársaság az anyagi ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás keretében és a szociális intézmények rendszerével biztosítja.”

19 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítással beiktatott 17. § szövege: „A Magyar Köztársaság a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik.”

20 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítással beiktatott 70/E. § szövege: „(1) A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak.”

(2) A Magyar Köztársaság az ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás útján és a szociális intézmények rendszerével valósítja meg. „

21 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítással beiktatott 67. § (1) bekezdésének szövege: „A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.”

22 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítást megelőzően hatályban volt 62. § (2) bekezdése

a 70/E. §-ban csupán az árvaság esete szerepel. A sor egyébként még folytatható: az 1989-es alkotmánymódosítás az anyáknak nyújtandó támogatás és védelem kérdését – a családok és az „ifjúság” védelméhez hasonlóan – úgyszintén „külön rendelkezésekre” bízta.

Hasonló jelleggel rendelkezett a 1989-es módosítással beiktatott 70/D. § (1) bekezdése²³ az egészséghez való jogról is, mint amilyen jelleggel azt a korábbi szöveg 57. §-ának (1) bekezdése²⁴ deklarálta, és lényegében nem változtatott a jogalkotó azon sem, hogy ezt a jogot az állam a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, az emberi környezet védelmével valósítja meg. Kérdés azonban, hogy a 70/D. § és a 70/E. § rendelkezései hogyan viszonyulnak egymáshoz, különösen, mert a 70/D. § (1) bekezdése a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogról szól, amelyet a (2) bekezdés szerint az államnak kellene biztosítania – többek között – az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével.²⁵

4.2. Az 1989-es alkotmányrevízió értékelése

A szociális biztonsággal kapcsolatos jogok homályos, elnagyolt, a rendszerszemléletet nélkülöző szabályozása kétségtelenül a szocialista rendszer öröksége, de ezen az 1989–1990-es alkotmányrevízió sem változtatott. Az alkotmányreform egyébként csupán szociális piacgazdaságként nevesítette a gazdasági rendszerváltás eredményeként létrejövő új rendszert, vagyis nem tűzte ki célul a szociális állam megvalósítását. A szociális piacgazdaság jogi jellegének értelmezését illetően pedig az Alkotmánybíróság 1990 óta számos határozatban szögezte le, hogy e fogalomból a szociális jogok nem vezethetők le, vagyis a szociális piacgazdaság nem egyenlő a szociális állammal. Mindenestre hazánk a külső körülmények miatt időközben drámai mértékben beszűkült piaci viszonyok, valamint a megváltozott tulajdonviszonyoktól immáron teljesen elszakadt, de az állampárti totalitárius diktatúra felelősséget nélkülöző voluntarista szemléletét tükröző alkotmány szorításába került.²⁶

A magántulajdon viszonyai között ezért nem kerülhető ki annak az újragondolása

így szól: „(2) A nők egyenjogúságát szolgálják: munkalehetőségeiknek és munkafeltételeiknek megfelelő módon való biztosítása; terhesség és szülés esetére fizetett szabadság, az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere.”

23 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítással beiktatott 70/D. § szövege: „(1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.”

24 Az 1989. évi XXXI. törvénnyel történt módosítást megelőzően hatályban volt 57. § szövege: „(1) A Magyar Népköztársaságban az állampolgároknak joguk van az élet, a testi épség és az egészség védelméhez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Népköztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, az emberi környezet védelmével valósítja meg.”

25 Az 1989-es alkotmányrevízió hiányosságairól, valamint az Alkotmány szociális biztonsággal kapcsolatos rendelkezéseinek alkotmánybírói értelmezéseiről lásd bővebben Szigeti 2010b, 144–152.

26 Lásd erről bővebben Sári, 1999, 40.

és rendszerszemléletű szabályozásának kialakítása, hogy mely szolgáltatások járjanak a vásárolt jog, és melyek a társadalmi szolidaritás elve alapján.

Ezzel együtt nem hagyható figyelmen kívül, hogy a szociális jogok érvényesülésének anyagi feltételei vannak. Demokratikus körülmények között az állam, pontosabban az állami szervek a közakaratot érvényesítik, a közhatalom hordozója nem különül el a társadalmi közakarattól. A szociális jogok helyzetét, érvényesülésüket ezért nem egy szűk elit elképzelése, hanem a társadalom tényleges anyagi teherbíró képessége határozza meg. A szociális jogok megvalósulásához azonban a magántulajdon viszonyai között is szükség van az állam intézményes beavatkozására, mert enélkül a gazdasági pozícióját illetően gyengébb felet védő korrekciós mechanizmusok, az anyagi források összegyűjtése és újraelosztása elképzelhetetlen. A tulajdon szociális célú korlátozhatóságára tehát a társadalmi szolidaritás megvalósításához szükséges újraelosztás teremti meg a jogalapot. Az állam ugyanakkor a magántulajdon viszonyai között nem vállalkozhat olyan totális ellátás nyújtására, amely nem veszi figyelembe az egyén önmagáért fennálló felelősségét.

Mindazonáltal a rendszerváltással létrejött magyar jogállam helyzete, működési formái lényegesen különböznek mind a liberális, mind a jóléti állam adottságaitól és működésétől, amely miatt a magyar társadalom számára ezek közül egyik út sem járható.²⁷

5. A SZOCIÁLIS JOGOK NEMZETKÖZI HORIZONTJA

Az említettek szerint a szociális jogok a klasszikus szabadságjogoktól, vagyis a polgári és politikai szabadságjogoktól a közkeletű felfogás szerint abban különböznek, hogy a klasszikus szabadságjogok érvényesülése a hatalom korlátozása által megvalósul, vagyis elegendő, ha az állam nem avatkozik be a jogok gyakorlásába, míg a szociális jogokhoz az egyén általában csak úgy jut hozzá, ha az állam az anyagi javak valamilyen rendszer szerinti elosztása, illetve újraelosztása által bizonyos mértékig beavatkozik az autonóm jogalanyokat a tulajdonuk felett a magánjog szabályai szerint megillető tulajdonosi rendelkezési jogosultságok alakulásába. A szociális jogok egyének általi érvényesíthetősége tehát feltételezi azt, hogy az állam rendelkezik bizonyos anyagi javak felett az újraelosztás érdekében, vagyis annak érdekében, hogy a valamilyen okból gyengébb pozícióba került személy esélyt kapjon a tulajdonosi jogokat illetően erősebb pozícióban lévők mellett.

A polgári és politikai szabadságjogok, valamint a szociális jogok emberi jogi értelemben az emberi méltóság különféle megnyilvánulásai.²⁸ Az emberi méltósághoz való jog egységes és oszthatatlan jellege jut kifejezésre az univerzális és regionális jelleggel kidol-

²⁷ A magyar alkotmányos jogállam jellegzetességeiről lásd bővebben Ádám, 2009, 2–3.

²⁸ A szociális jogok jellegéről lásd bővebben Szigeti, 2010a, 192–204.; Szigeti, 2010b, 152–160., és Szigeti, 2010c, 171–173. Az emberi jogok helyes értelmezéséről pedig lásd Frivaldszky, 2010, 9–41. Az oktatáshoz való jog és a szociális jogok kapcsolatáról lásd Kozma, 2010a, 73–81. és Kozma, 2010b, 125.

gozott nemzetközi jogi dokumentumokban, valamint e dokumentumok értelmezésére, a végrehajtás ellenőrzésére létrehozott szervek állásfoglalásaiban, és ahol a nemzetközi bírósághoz fordulás lehetősége is nyitva áll, a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában.

A világi jogalkotásban nagy előrelépést jelentett, hogy a második világháborút követően az ENSZ, valamint a regionális emberi jogi szervezetek – Európában a strasbourgi székhelyű Európa Tanács – működésének eredményeként az emberi jogok katalógusa univerzális²⁹ és regionális nemzetközi dokumentumokban rögzítést nyert.³⁰ A nemzeti egyezményekhez való csatlakozásból eredő belső jogharmonizációs kötelezettség folytán a nemzetközi jogi dokumentumok tartalma a nemzeti alkotmányok tartalmára is kihat, bár a nemzetközi dokumentumok tartalmához való kötöttség akkor is fennáll, ha történetesen egy állam alkotmányából valamely emberi jogi rendelkezés kimarad, vagy netán egy országnak nincs kartális alkotmánya. Mára tehát az emberi jogi egyezményekben részes államok – így hazánk – belső jogalkotása nagymértékben vált meghatározottá az említett nemzetközi szintű jogalkotási tevékenység által.³¹ A nemzetközi egyezmények egyébként nem írják elő kötelezően az emberi jogoknak – így a szociális jogoknak sem – az alkotmányban való szerepeltetését, hanem azok belső jogba való megfelelő transzferálásáról rendelkeznek, de egy nemzet alaptörvényének számító alkotmány tartalmának kialakításakor mégis érdemes végiggondolni, hogy például a szociális jogok esetében hogyan alakítható ki az alanyi jogi jelleg, vagyis melyek lesznek azok a szociális jogok, amelyek a társadalmi konszenzus alapján az egyén számára az állammal szemben követelhető, tehát kikényszeríthető jogként, és melyek azok, amelyek a fokozatosság elve alapján csupán államcélként szerepelnek, ezzel szélesebb mozgásteret biztosítva a további jogalkotási folyamatok számára a megvalósítás módjának, eszközeinek meghatározása terén.³² A szociális jogok esetében tény, hogy az adott állam anyagi teherbíró képessége feltételét képezi e jogok alanyi jogként való vállalhatóságának, ezért a jogok és kötelezettségek egyensúlya miatt az alkotmányban a társadalmi közteherviselés kérdéséről, és az állampolgári kötelességekről is rendelkezni kell (pl. mások jogainak tiszteletben tartása, a jogok rendeltetésszerű gyakorlása, a közterhekhez való hozzájárulás, a közrend és a közbiztonság elősegítése, a nevelési, gondozási,

29 Az emberi jogok katalógusát teljes körűen az ENSZ 1948-ban tartott közgyűlésén elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata fogalmazta meg. Ezt követően 1966-ban két ENSZ dokumentum, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya került elfogadásra. 1976-ban mindkét egyezmény kihirdetésre került Magyarországon (az 1976. évi 8. és 9. törvényerejű rendeletekkel).

30 A szociális jogok nemzetközi védelméről lásd bővebben Szigeti, 2009a, 124–126., valamint Szigeti, 2010b, 152–160.

31 Lásd erről bővebben Szigeti, 2010b, 152–159. Az egyes államok univerzális és regionális nemzetközi egyezményekhez csatlakozása miatt a nemzeti alkotmányok alapjogi rendelkezéseinek nemzetközi és szupranacionális jogi meghatározottságáról, valamint a nemzetállami törvényalkotásának és egyéb szintű jogalkotásának az említett külső jogi kötöttségéről; a nemzeti jogrendszerek nemzetköziesedésének, szupranacionalizálódásának és alkotmányosodásának összekapcsolódásáról pedig lásd bővebben Ádám, 2002, 198–200.

32 Lásd erről Ádám, 2002, 200.

tartási kötelezettségek teljesítése, és nem utolsó sorban a kölcsönös támogatás a társadalmi méretű szolidaritás megvalósulása érdekében.)³³ Így válik egy alkotmány valódi alaptörvényé, közös értékrenddé.

5.1. *Multinacionális egyezmények*

A második világháborút követően az ENSZ Közgyűlése által 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a 22. cikkben általános jelleggel, emberi jogként fogalmazza meg a szociális biztonsághoz való jogot, míg a 25. cikk a szociális ellátásra okot adó élethelyzeteket sorolja fel példálódzó jelleggel. Bár az Egyetemes Nyilatkozat kötelező erejét többen, többféle okból is vitatták már, e dokumentumot hamarosan, 1966-ban, két egyezmény elfogadása követte: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya mindenki számára kimondja a szociális biztonsághoz való jogot (9. cikk). A munkához való jogot nem csupán a munka végzéséhez való jogként fogja fel, hanem a munkához való jog részeként említi a foglalkoztatást elősegítő intézkedéseket is (mint például a műszaki és szakmai tanácsadási, a képzési programok, eljárásmodok és módszerek kidolgozása), amelyek a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésen keresztül biztosítják a teljes és termelő jellegű foglalkoztatottság elérését (6. cikk). Különös figyelmet érdemel a 11. cikk, amely szerint a részes államok elismerik mindenkinek a jogát ön-maga és családja megfelelő életszínvonalára, ideértve a kellő táplálkozást, ruházkodást és lakást, valamint az életkörülmények állandó javulását. Nem kevésbé lényeges a 13. és 15. cikk rendelkezése sem. A 13. cikk szól ugyanis a művelődéshez való joggal összefüggésben az elemi oktatás mindenki számára kötelezővé és ingyenessé tételéről, valamint a középfokú és a felsőfokú oktatás hozzáférhetőségéről, mégpedig az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján. A 15. cikk pedig a tudomány haladásából és annak alkalmazásából származó előnyökből való részesedés általánossá tételét hirdeti meg. Kiemelésre méltó, hogy a 10. cikk szerint a családot, mint a társadalom természetes és alapvető egységét, a lehető legszélesebb körű védelemben kell részesíteni; ennek érdekében a részes államoknak a családokat segítő intézkedéseket kell tenniük, különösen a családalapítás tekintetében és addig, amíg a család felelős az eltartott gyermekek gondozásáért és neveléséért. Ezzel együtt az Egyezségokmány védendőnek tartja az anyákat a gyermek születése előtt és után egy ésszerű időtartamig, ami alatt a dolgozó anyáknak fizetett szabadságot, vagy megfelelő társadalombiztosítási szolgáltatásokkal együtt járó szabadságot kell biztosítani. A 10. cikkben az említett különleges intézkedések sora azután a gyermekek és fiatalok védelmével és segítségével folytatódik. Az a körülmény tehát, hogy az alapvetően egyéni érdekek védelméről szóló Egyezségokmányban szerepel a család védelme, sőt külön cikk szól erről, azt mutatja, hogy a család, mint az egyént

³³ Sári János megjegyzi, hogy a nemzetközi dokumentumokban a szociális jogok alapjogként vannak megfogalmazva, és nem államcélként. Ezzel kapcsolatban az az álláspontja, hogy el kell választani egymástól a szociális jogok érvényesülésének módját, és annak garanciarendszerét (Sári, 1997, 219.).

magában foglaló legkisebb társadalmi egység, nélkülözhetetlen és pótolhatatlan jellegű, nemcsak érzelmi, hanem gazdasági és szociális téren is.

A polgári és politikai jogoknak is van azonban szociális dimenziója. Az élethez való jog például tipikusan olyan jog, amely nemcsak politikai, hanem szociális vonatkozásokkal is rendelkezik. A tulajdonhoz való jogot pedig ma már egyre többen sorolják az oktatáshoz való joggal együtt a szociális jogok közé.³⁴

A más-más jogosultságokat tartalmazó jogok tehát feltételezik egymást; egyik nélkül sem teljesedhet ki az emberi méltóság, és nem valósulhat meg az egyéni szabadság.³⁵

5.2. Az európai régió szociális dimenziója: az Európai Szociális Karta

Az Európa Tanács által kidolgozott, 1961-ben elfogadott Európai Szociális Karta Magyarországon a rendszerváltás után, 1999-ben került kihirdetésre az 1999. évi C. törvénnyel. Az eredetileg 19 cikkeből álló Karta a kiegészítések, majd az 1996-ban történt átdolgozást követően (úgynevezett Módosított Európai Szociális Karta, Strasbourg, 1996. május 3.) időközben 31 cikkre bővült, amely a 2009. évi VI. törvénnyel vált a hazai jogrend részévé.³⁶ Az Európai Szociális Karta a részes államok gazdasági teherbíró képességében kétségtelenül meglévő különbségeket oly módon veszi figyelembe, hogy az egyes cikkekből kétféle csoportot képez; egy úgynevezett kemény magot, amelybe sorolt cikkekből meghatározott számú cikk/bekezdés kiválasztása kötelező, valamint a választható cikkeknek egy másik csoportját, amelyből további meghatározott számú cikket, illetve bekezdést kell kiválasztani. (A Módosított Karta esetében a „kemény magba” tartozó cikkek közül legalább 6. cikk, míg a többi cikkből még további 10 cikk kiválasztása kötelező; összesen 16 cikket, vagy 63 bekezdést, illetve ezek megfeleltethető kombinációját kell az egyes államoknak kiválasztaniuk.). A fokozatos megvalósítás

34 Vö. Weller, 1996, 21.

35 Weller, 1996, 24.

36 A magyar Országgyűlés a Módosított Európai Szociális Kartát kihirdető 2009. évi VI. törvény elfogadásakor 17 teljes cikket, és további két esetben egy-egy bekezdést választott ki. A kiválasztott cikkek, illetve bekezdések: a munkához való jogról szóló 1. cikk; az igazságos munkafeltételekhez való jogról szóló 2. cikk; a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez való jogról szóló 3. cikk; a szervezkedési jogról szóló 5. cikk; a kollektív alkuhoz való jogról szóló 6. cikk; a gyermekek és fiatalok védelméhez való jogairól szóló 7. cikkből a munkavállalás legalacsonyabb életkori határát előíró (1) bekezdés; az anyaság esetén a dolgozó nők védelméhez való jogáról szóló 8. cikk; a pályaválasztási tanácsadáshoz való jogról szóló 9. cikk; a szakképzéshez való jogról szóló 10. cikk; az egészség védelméhez való jogról szóló 11. cikk; a társadalombiztosításhoz való jogról szóló 12. cikkből a társadalombiztosítás rendszerének megteremtéséről és fenntartásáról szóló (1) bekezdés; a szociális és egészségügyi segítségre való jogról szóló 13. cikk; a szociális jóléti szolgáltatásokból való részesülés jogáról szóló 14. cikk; a fogyatékossgal élő személyeknek a függetlenséghez, a társadalmi beilleszkedéshez és a közösség életében való részvételéhez való jogairól szóló 15. cikk; a család szociális, jogi és gazdasági védelméhez való jogáról szóló 16. cikk; a gyermekek és fiatalok szociális, jogi és gazdasági védelméhez való jogáról szóló 17. cikk; a munkavállalást és a hivatást illetően a nem alapuló megkülönböztetés nélküli esélyegyenlőségre és egyenlő elbánásra való jogról szóló 20. cikk; az információhoz és konzultációhoz való jogról szóló 21. cikk; és a munkafeltételek és a vállalkozáson belül a munka környezetének megszabásában és javításában való részvétel jogáról szóló 22. cikk.

tehát az Európai Szociális Karta megoldása szerint a fokozatos elfogadás lehetőségében nyilvánul meg, amely szisztéma egyszerre garantálja az európai régió országaiban megvalósuló standardizálást, valamint a régió egyes országainak gazdasági helyzete, aktuális jogalkotási állapota, valamint a közeli jövőben vállalhatónak tartott szociális jellegű intézkedései szerint történő variálást.³⁷

A Módosított Európai Szociális Kartában felsorolt szociális jogok közül a munkához való jog például a részes államok tekintetében azt jelenti, hogy minden lehetséges eszközzel törekedniük kell a foglalkoztatás szintjének hosszú távú növelésére, amelyhez elsődlegesen foglalkoztatás-politikai tervek szükségesek.

A társadalombiztosításhoz való jog olyan rendszer létrehozását és fenntartását igényli, amely megfelelő védelmet nyújt a megélhetési kockázatok esetére azoknak a személyeknek, akik képesek részt venni a szociális védelem eme fejlettebb formájában. (A társadalombiztosítás a szociális védelem magasabb szintje, mint a társadalombiztosításhoz való jog megvásárlására, vagyis a járulék fizetésére nem képes személyeknek rászorultsági alapon járó szociális segítség.) A szociális és egészségügyi segítségre való jog tehát azoknak a személyeknek jelent ellátást, akik nem rendelkeznek megfelelő jövedelemmel – és akik nem is képesek arra, hogy az ehhez szükséges jövedelmet a saját erőfeszítéseik által teremtsék meg – ahhoz, hogy társadalombiztosítási jogviszonyt létesítsenek és tartsanak fenn. Ez a jog rászorultság esetén alanyi jogot teremt a segítségre, a segítség viszonylag alacsony szintje azonban érthető lehet az adott ország általános gazdasági helyzetének tükrében. Az előbbi segítségre való jogtól független az egészségvédelemhez való jog, amely közegészségügyi intézmények létrehozatalát feltételezi a betegségek megelőzésére, valamint a megfelelő egészségnevelés érdekében, továbbá a fertőző betegségek és a szenvedélybetegségek (alkoholizmus, kábítószer, dohányzás, stb.) leküzdéséhez szükséges intézkedések megtétele céljából, de az egészséges környezet biztosítása is ide sorolható. A szociális jóléti szolgáltatásokból való részesülés joga pedig azt jelenti, hogy a szociális munka módszereivel az államok segítsék elő az egyének társadalmi beilleszkedését, a hátrányos helyzetűek esetében a leszakadás megelőzését, valamint nyújtsanak segítséget a felbomlott családokban élő gyermekek, továbbá a hajléktalanok, és a menekültek részére. E jogvédelem kiterjed a bűncselekmények áldozatainak megsegítésére, a kizsákmányolással szembeni védelem megszervezése, és a fiatalkori bűnözés megelőzésével kapcsolatos intézkedésekre is.

Ugyanakkor a család védelemhez való joga azon a megfontoláson alapul, hogy a család a társadalom alapvető egysége, ezért a család nélkülözhetetlen társadalmi funkcióinak fenntartása nem szolgáltatható ki teljesen az egyéni teljesítőképességnek, az egyének eltérő mértékű gazdasági lehetőségeinek. A Módosított Kartában példálódzó jelleggel ugyan, de a családok jogairól szóló cikkekben nevesített intézkedések is szerepelnek, mint az adóügyi intézkedések, lakáspolitikai, családtámogatások kidolgozása,

37 Lásd erről bővebben Szigeti, 2009b, 91–160.

a család szükségleteihez igazodó lakások építése, juttatása a fiatal házasok részére, új házasok támogatása a családalapításban.

Az Európai Szociális Karta tehát az európai régióba tartozó országok adottságait, helyzetét szem előtt tartva csoportosítja a szociális problémákat egyúttal jól elhatárolva, hogy az egyéneknek milyen alapon milyen jogok járnak; vagyis kijelöli, hogy az egyén mely esetben tarthat igényt a vásárolt jog elve alapján a társadalombiztosítás emeltebb színvonalú ellátására, és mikor kaphat a közpénzek (közösségi források) terhére állampolgári jogon vagy humanitárius alapon szociális és egészségügyi segítséget. E két előbbi esetcsoporttól független jogcím a minden embert egyaránt érintő, és ezért a jogvásárlás esetleges volta miatt az egyes egyének felelősségtudatára nem bízható egészségvédelem kérdése, valamint a családok támogatása, amely az előbbi szociális problémáktól abban különbözik, hogy olyan komplex (érzelmi, erkölcsi, gazdasági, gondozási, nevelési, kulturális) funkciókkal rendelkezik, amelyek sem az egyén, sem a makroközösség szintjén nem pótolhatóak kielégítően.

6. A TÁRSADALMI SZOLIDARITÁSBÓL EREDŐ FELADATOK

Az összetartozásból származó közmegegyezés nélkül egyetlen alkotmány sem tudja betölteni a társadalmi szerepét.³⁸ Vagyis lelki azonosulás nélkül nincs társadalmi szolidaritás, és így valódi közös jog sem. A szociális biztonsághoz való jog együtt jár az egyéni közteherviselés kötelezettségével. Az új alkotmány valódi tétje ezért az, hogy az elszigetelt és csak önmagáért létező individuumot helyezzük-e a jogalkotás középpontjába, vagy az egyén szabadságát kiteljesítő közösségi kapcsolatait, amely közösségi kapcsolatok első és egyúttal legelemibb és legszemélyesebb szintje a család,³⁹ majd a sorközösség és egyúttal az állami szuverenitás hordozójaként a nemzet.

Meg kell találni az egyensúlyt az egyéni boldogulás és a társadalmi közjó között. A szociális jogok megvalósítása kétségtelenül függ az adott állam gazdasági teherbíró képességétől, vagyis attól irreális módon nem szakítható el, ezért a szociális jogok érvényesíthetőségének igazi alapja a társadalmi szolidaritás, annak elfogadása, hogy kölcsönös felelősséggel tartozunk egymásért. A közösségi felelősség mellett azonban nem szorulhat háttérbe az egyén önmagáért, saját sorsáért való felelőssége sem, vagyis azt is be kell látni, hogy mindenki felelős a saját boldogulásáért.

A szociális jogokkal kapcsolatos nemzetközi egyezmények, így különösen az európai régió tekintetében az Európai Szociális Karta rendelkezései kijelölik a nemzeti jogalkotás követendő irányát. A szociális jogok egyes fajtáit külön-külön megvizsgálva ezért a feladat az, hogy nemzeti szinten fogalmazzuk meg és alakítsuk ki a megfelelő jogérvényesítési mechanizmusokat.

38 Varga, 2009, 99.

39 Lásd Frivaldszky, 1996, 101.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Ádám Antal (2002): Az Alkotmányba illő alapértékekről, *Magyar Jog*, 2002/4. szám, 193–203.
- Ádám Antal (2009): A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről, *Közjogi Szemle*, 2009/1. szám, 1–8.
- Chronowski Nóra (2010): Szolidaritás az Alkotmányban és azon túl?, *Közjogi Szemle*, 2010/1. szám, 15–23.
- Frivaldszky János (1996): Társadalmi diskurzus és szociális jogok, *Politikatudományi Szemle*, 1996/1. szám, 93–104.
- Frivaldszky János (2010): Az emberi jogok természetjogi megalapozásának kortárs problémáiról in: *Emberi jogok a Katolikus Egyház életében és jogában* (Szerk.: Orosz András Lóránt OFM), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 9–41.
- Kardos Gábor (2004): Jóléti állam, szociális jogok és társadalmi szolidaritás, *Acta Humana*, 15. évf., 2004/2. szám., 42–48.
- Kozma Gábor (2010a): Innovatív környezet?, *Deliberationes*, 2010/1. szám, 73–81.
- Kozma Gábor (2010b): Nevelésügy – lehetőségek és remények, *Katolikus Pedagógia*, 2010/1. szám, 125–129.
- Kukorelli István (2009): Húsz éve alkotmányozunk..., *Közjogi Szemle*, 2009/3. szám, 1–10.
- Sári János (1997): A szociális jogok és a szociális állam, *Jogtudományi Közöny*, 52. évf., 1997/4. szám, 217–220.
- Sári János (1999): A gazdasági, szociális, kulturális jogok mai helyzete, *Acta Humana*, 10. évf., 1999. No. 34., 39–42.
- Schmidt Péter (1994): Még egyszer a szociális jogok jogi természetéről, *Acta Humana*, 5. évf., 1994. No. 14., 3–9.
- Szigeti Andrea (2009a): A család- és gyermekvédelem helyzete a szociális jogalkotás tükrében, *Deliberationes*, 2009/1. szám, 115–135.
- Szigeti Andrea (2009b): A szociális jogok európai egyezménye és magyarországi végrehajtása, *Jog Állam Politika*, 2009/4. szám, 91–160.
- Szigeti Andrea (2010a): A szociális jogok perspektívái a XXI. század elején, *Deliberationes*, 2010/1. szám, 189–209.
- Szigeti Andrea (2010b): A szociális jogok jellege az Alkotmány tükrében in: *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéből* (Szerk.: Schanda Balázs – Varga Zs. András), PPKE JÁK, Budapest, 2010, 143–161.
- Szigeti Andrea (2010c): The Relationship between Social Rights and the Right to Education in the Mirror of Human Rights, *Deliberationes*, 2010/2. szám, 167–195.
- Varga Zs. András: Alkotmányunk értékei. A fogalmi keretek, *Iustum Aequum Salutare*, 2009/1. szám, 89–107.
- Weller Mónika (1996): Gazdasági és szociális jogok Európában, *Acta Humana*, 7. évf., 1996. No. 22–23., 19–62.
- XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája, http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_hu.html

*Dr. Szigeti Andrea
docens, GFHF*